

31. Hüseyin Cöntürk'ün eleştirmen kişiliğinin "Divan Şiiri Üstüne Denemeleri" kitabına yansımaları

Gürkan İLTER¹

APA: İlter, G. (2023). Hüseyin Cöntürk'ün eleştirmen kişiliğinin "Divan Şiiri Üstüne Denemeleri" kitabına yansımaları. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö12), 410-422. DOI: 10.29000/rumelide.1331494.

Öz

Türk Edebiyatı'nın nesnel bir eleştirel düzlemde yeniden ele alınmasını ve bir bütünleştirme anlayışı içerisinde kurallaştırılmasının yolunu açan Cöntürk, öznel eleştiriye karşı nesnel eleştiriye savunan İngiliz-Amerika Yeni Eleştiri okulunun eleştiri yöntemini kendi yöntemleriyle edebiyatımıza harmanlayarak Türk eleştiri anlayışına yeni bir soluk getirmiştir. Ancak bugün Cöntürk'ün adına edebiyat eleştirisi alanında sıkça rastlanmamasının nedeni Türk Edebiyatı'ndaki öznel eleştiri anlayışının çoğu otoritelerce kabul edilmesi, nesnel eleştirinin mümkün olmadığı tezinin savunulması ve iyi eser anlayışında şair ya da içinde bulunulan dönemin etkisinin göz ardı edilemeyeceği kanısının çoğu kesimlerce kabul edilmiş olmasıdır. Ölümünden sonra edebiyat yazarları Ege Berensel tarafından derlenerek 2 cilt halinde "Hüseyin Cöntürk: "Çağının Eleştirisi" adıyla 2006 yılında, Divan Edebiyatı çalışmaları Haluk Aker tarafından "Divan Şiiri Üstüne Denemeler" adıyla 2013 yılında ve yine eleştiri ve eleştiri kuramı ile ilgili yazıları ise Eren Barış tarafından "Eleştirmenin Arzusu Hüseyin Cöntürk'ten Haluk Aker'e Mektuplar" adıyla 2015 yılında yayımlanmıştır. Bu makalede Hüseyin Cöntürk'ün gerek ismiyle gerekse şair veya dönemin eserler üzerindeki etkisiyle çoğu eleştiriye konu olan Divan Edebiyatı'na Yeni Eleştiri çerçevesini yani metinsel eleştiri yaklaşımını ve bu yaklaşımıyla diğer eleştirmenlerden farkı ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Hüseyin Cöntürk, Yeni Eleştiri, Divan Şiiri, Bines, Eleştiri

Reflections of Hüseyin Cöntürk's critical personality in his book "Essays On Divan Poetry"

Abstract

Cöntürk, who paved the way for Turkish Literature to be reconsidered on an objective critical plane and to be regulated within an understanding of integration, brings a new breath to the understanding of Turkish criticism by blending the criticism method of the Anglo-American New Criticism School, which advocates objective criticism against subjective criticism, into our literature with its own methods; However, the reason why Cöntürk's name is not frequently encountered in the field of literary criticism today is that the subjective criticism understanding in Turkish literature is accepted by most authorities, the thesis that objective criticism is not possible is defended, and the opinion that the influence of the poet or the current period cannot be ignored in the understanding of good work has not been accepted by most circles. As a matter of fact, nearly four thousand five hundred books, including his works on criticism, were donated to the Bilkent University Library by his family after his death. After his death, his literary writings were compiled by Ege Berensel and published in 2 volumes under the title "Hüseyin Cöntürk: "the criticism of age" in 2006, Divan Literature studies

¹ Dr., Hakkari Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı (Hakkari, Türkiye), gurkanilter@hakkari.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-7416-0694. [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 09.06.2023-kabul tarihi: 20.07.2023; DOI: 10.29000/rumelide.1331494]

were published by Haluk Aker in 2013 under the name of "Essays on Divan Poetry" and his writings on criticism and criticism theory were published by Eren Barış in 2015 under the name "The Critic's Desire Letters from Hüseyin Cöntürk to Haluk Aker". In this article, it will be tried to reveal the framework of New Criticism of Divan Literature, that is, the textual criticism approach and the difference from other critics with this approach, which is the subject of most criticisms both by the name of Hüseyin Cöntürk and by the influence of the poet or the works of the period.

Keywords: Hüseyin Cöntürk, New Criticism, Ottoman Poetry, Bines, Criticism.

Giriş

Hüseyin Cöntürk, 1918 yılında İzmir'de dünyaya gelir. İlk ve orta öğrenimini İzmir'de tamamlar, 1941 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Fakültesini bitirir. 1952 yılında yol hidrolojisi eğitimi almak için Amerika'ya gider. Dönüşünden sonra Ankara Elektrik İşleri Etüt İdaresinde çalışır. İlk yazısı "Edebiyat ve Taylorizm" adıyla 1954 yılında Kaynak dergisinde çıkar. 1955 yılından sonra eleştiri ve inceleme yazıları Pazar Postası, Varlık, Yeni Ufuklar, Salkım, Yenilik, Ataç, Türk Dili, Yeditepe, Asım Bezici ve Turgut Uyar ile beraber kurduğu son altı sayısını Haluk Aker'in yönettiği Dönem (1963-1965) ve tek başına çıkardığı Yordam (1966-1969) dergilerinde yer alır. Bu dergilerinde Amerikan "Yeni Eleştiri" anlayışından esinlendiği nesnel eleştiri kavramı çerçevesindeki yazılarına yer verir. "Şairler Sözlüğü" adındaki dizi yazılarının çoğunluğunu Dönem ve Yordam dergilerinde yayımlar. Cöntürk, bu yazılarında özellikle genç kuşak şairleri eğitmeyi onlara rehber olmayı amaçlar.

1986 yılında emekli olan Cöntürk, Edebiyatçılar Derneği onur üyesi olmakla beraber; İnşaat Mühendisleri Odasının yayın organı "Türkiye Mühendislik Haberleri" nin yayın kurulunda görev alır. "Toplumsal Mühendislik" kavramını meslek odasının çeşitli platformlarında dillendirir. Ankara'da yaşadığı dönemlerde yayımcılık yapıp dergiler çıkarır; ancak "Yordam" dergisi kapandıktan sonra mühendislik derneklerine ait dergilerdeki birkaç yazı hariç yazı yayımlamaz. Nesnel eleştiri yönteminde metin çözümlemesine yazılarında çokça yer veren Cöntürk, edebiyat dışı öğelerden de faydalanarak eleştiri ve eleştiri felsefesi üzerinde çalışmalarda bulunur; ancak toplumbilimsel ve biyografik verileri dışladığı gerekçesiyle eleştirilir. Yaşamı boyunca hiç evlenmeyen Cöntürk, seksen beş yaşında böbrek kanserinden vefat eder. Ölümünden sonra edebiyat yazıları Ege Berensel tarafından derlenerek iki cilt halinde "Hüseyin Cöntürk: Çağının Eleştirisi" adıyla 2006 yılında, Divan Edebiyatı çalışmaları Haluk Aker tarafından "Divan Şiiri Üstüne Denemeler" adıyla 2013 yılında; yine eleştiri ve eleştiri kuramı ile ilgili yazıları ise Eren Barış tarafından "Eleştirmenin Arzusu Hüseyin Cöntürk'ten Haluk Aker'e Mektuplar" adıyla 2015 yılında yayımlanır.

Hüseyin Cöntürk, 1960 kuşağının yetişmesinde büyük bir emek harcayan eleştirmenlerimizdendir. Nurullah Ataç ve Suut Kemal Yetkin'in eleştiri anlayışlarına karşı çıkmış eleştiriye bilimsel bir kimlik kazandırmaya çalışmıştır. Türk edebiyatındaki eski eleştiri tür ve yöntemlerini bir tarafa bırakıp metne dayalı; karşılaştırma, analiz ve bilimsel nesnellığe dayalı bir eleştiri türünü savunmuştur. Özlem Fedai, Hüseyin Cöntürk hakkında şu değerlendirmelerde bulunmuştur: "1950 sonrası Türk eleştirisinin önemli isimlerinden olan Hüseyin Cöntürk (1918-2003), bilim, felsefe ve edebiyat arasındaki ilişkileri nesnel olarak değerlendiren, "Bilimsel-Nesnel Eleştiri" (Akademik Eleştiri) denen eleştiri türünün kurucusu ve en önemli temsilcisi sayılabilecek bir eleştirmenimizdir." (Özlem, 2017, s.58).

Hüseyin Cöntürk, bir kuramdan hareket eden ve bu kuramı uygulamaya çalışan bir eleştirmenimizdir. Nitekim uygulamaya çalıştığı bu teori ve bu teorinin çıkış zamanındaki önemli işlevi dikkati çeken bir

konudur. Cöntürk, zamanın ruhunun kavramaya çalışan biridir ve bir eleştirmenin de çağdaş uygarlığı sezmesi gerektiğine inanır. Bu bağlamda edebiyat eleştirisi de her an kapanıma dönüşebilecek olan edebiyat ortamlarını yeniden yorumlamalı ve edebi açılımların önünü açabilecek sorumluluğu alabilmelidir. Bu bağlamda Cöntürk, Mahfuz Zariç tarafından da akademik eleştirmenin hazırlayıcısı konumunda görülür. (Zariç, 2014, s.3). Türk edebiyatına yol gösterici bir rol üstlenen Hüseyin Cöntürk için İdris Ekinci: "50'li yıllardan 2000'li yıllara kadar -arada kesintiler olmakla birlikte-zamanındaki edebiyatın nabzını tutmuş ve Türk edebiyatının yoluna daha sağlıklı devam edebilmesi için çaba sarf etmiş değerli bir eleştirmendir." (İdris, 2010, s.25). İfadesini kullanır. Cöntürk ile ilgili Birgün Kitap'ta Ersun Çıplak: "Eleştirimizin 'uç beyi' Cöntürk, *Çağının Eleştirisi* ile sadece çağının değil, çağımızın da eleştirmeni olmayı sürdürüyor"(Ersun, 2014, s.8) değerlendirmesini yapmaktadır.

Cöntürk'ün eleştirmen kimliğini anlayabilmek için bu alanda yazdığı eserleri incelemekte yarar vardır.1954'ten sonra çoğu eleştiri ve inceleme yazıları, Asım Bezirci ve Turgut Uyar ile kurduğu Dönem dergisi ve tek başına yayımladığı Yordam dergisi başta olmak üzere dönemin birçok dergisinde yerini alır. "Şairler Sözlüğü" adlı dizi yazılarını çoğunlukla pay hakkı olduğu bu dergilerde vefatından sonra yayımlamıştır; yine sağlığında yayınlanmayan başka bir çalışması da "Eleştiri Sözlüğü" yazılarıdır. Cöntürk, bu yazılarında metinsel eleştiriye dayanarak eleştiri felsefesi üzerinde durur.

1. Hüseyin Cöntürk ve Yeni Eleştiri

Edebiyatımızda Beşir Fuad ile temelleri atılan "müspet ilim" kavramı Cöntürk'te "Bilimsel-Nesnel" kavramıyla hayat bulur. Cöntürk, her ne kadar 1960'lı yıllardan sonra edebiyatımızda bir durağan sürece girse de eleştiri türünde yapmış olduğu çalışmalarla akademik eleştiri türünün öncül isimleri arasına girmeyi başarır. Dönemin dergilerinde eleştiri türü üzerine yazdığı yazılarda özellikle öznel eleştiri kavramına karşı çıkmış olup eserlerin şair veya dönemle değerlendirilmemesi gerektiğini tamamen "Bilimsel-Nesnel Eleştiri" yaklaşımıyla ele alınması gerektiğini savunur. Cöntürk'ün eleştiri anlayışını anlayabilmemiz için öncelikle "Yeni Eleştiri" anlayışını irdelememiz gerekir.

Yeni Eleştiri yani New Criticism, Angolo Amerikan Biçimciliği olarak bilinir. Rus biçimciliği ile aynı düzlemde ortaya çıkmasına karşın defamiliarization (Rus Biçimciliğinde alışkanlığı kırma) pek yer tutmaz. Ayrıca Rus Biçimciliği, Yeni Eleştiriye göre metne daha teknik yaklaşır. Yeni Eleştiri, metni incelerken biçim ve içerik ayırımına gitmeden bütünsel bir yaklaşım sergiler. En önemli temsilcileri Wimsatt, Wellek, Warren Beardsley, T.S. Eliot gibi eleştirmenlerdir. Bu yaklaşımda metin, kendi bünyesini oluşturan dinamiklerle değerlendirilir: "Edebiyat ahlaki ve toplumsal sorunlardan soyutlanan ve değerini okurda uyandırdığı zengin ve ahenkli bir yaşantıda bulan I.A. Richards ile şiiri şiir olarak okumak gerektiğini belirten T.S. Eliot, bu düşünceleriyle edebi metni ön plana çıkarırlar. (Moran, 2002,s.160). Yeni Eleştiri, temelini İngiltere'de atsa da Amerika'da daha yaygındır. Nesnel eleştiriye dayanan objektif kriterleri reddeden bu kurama göre edebi eser yazıldığı dönemden ve yazarından bağımsız değerlendirilmelidir. Biçim ve içerik açısından eserin değerlendirmesi konusunda Wellek, biçimbilgisinin dilbilimle iç içe olduğunu, metni incelerken bu unsurlar hakkında değerlendirme yapacak bilgiye sahip olunması gerektiği tezini savunur: "Biçimbilgisinin dilbilimle sıkı ilişkisi tartışma götürmez. Biçimbilgisi öğrencisi hiç kuşkusuz, dilbilgisinin tüm dallarını kapsayan -sesbilgisi, biçimbilim, sözdizimi, elbette sözcük bilgisi ve anlambilim- bir bilgisi olmadıkça işini yürütemez."(Wellek,1979,s.338); ancak bu anlayış beraberinde eleştirileri de getirir; çünkü şiire yapısal yönden bakılınca duygusal yönü ihmal edilir: "Şimdiye kadar, sanat eserinin özünü biçimde arayanlar, 'önemli olan söylenen değil, nasıl söylendiği'dir'kuralına gelip dayanmışlardır. Ama nasıl söylendiği bir üslup sorunu olarak kaldıkça anlamın rolünü açıklamadıkça biçim-içerik ikilisinden

kurtulmaz."(Moran,2002,S.164). Amerikan Biçimciler ise eseri incelerken estetik kaygının dışına çıkmadan eseri tabakalara ayırırlar; cümleler, sesler, anlam birlikleri gibi, yani eseri büyüklüğü bu tabakaların çokluğu ve derinlikleriyle bağlantılıdır. Rus biçimciler ise buna karşı çıkar. Tam da bu nokta da Yeni Eleştiri Rus Biçimcilerden ayrılır: "Ham bir muhteva ile onun üzerine geçirilmiş, tamamen harici bir şekil. Açıktır ki bir sanat eserinin estetik etkisi çoğu zaman onun muhtevasında bulunmaz"(Wellek & Warren,2005,s.116). Yeni eleştirmenler, metinde biçim ve içerik sentezini savunarak bu konuda ayrımı savunan Rus Biçimlerden ayrılmışlardır. T.S. Eliot da yine biçim ve içeriğin sentezini savunur yani ona göre de eser bir bütündür ancak birbirinden bağımsız nesnel öğelerden oluşur.

Yeni Eleştiri, metin merkezli değerlendirmeleri biçim ve içerik yönüyle incelerken yazarın amacıyla ya da biyografisiyle değerlendirmelere de kapalıdır. Sonuçta yazarın hangi duygularla yazdığını ne okuyucu ne de eleştirmen bilemez. Yeni Eleştiri'ye göre yapılacak incelemeler ya da değerlendirmelerde nesnellik büyük bir öneme sahiptir. Eleştirmen kesinlikle yargılarını değerlendirmesine katmamalıdır. Bu noktada J.C.Carlaw-J.C.Fillox da nesnellik konusunda şöyle düşünür: "Eleştiri de tarih gibi her çeşit tutkudan, çıkardan, partizanlıktan arınmış olmalıdır; eleştiri, düşüncelerden çok yetenekleri yargılamalıdır... Yansız eleştiri fikirden önce gelir"(J.C.Carlaw & J.C.Fillox, 1985,s.36). Cumhuriyet dönemi eleştirmenlerimizden Adnan Benk de eleştiride metin merkezli bir okuma ve nesnel ölçütlerden faydalanması konusuna dikkat çekerek eleştirilerde eser bahane edilerek birçok alakasız şeyden bahsedilmesini eleştirmiştir: "Edebiyat yapıtı, edebiyat dışı araştırmalara, toplumbilim, ruhbilim, tarih, sözün kısası edebiyat dışında her şeyle ilgili araştırmalara bahane edilerek temel amacından oldukça saptırılmıştır." (Benk, 2002, s.31-32).

Yeni Eleştiri, 1930 yıllarda başlayıp 1950'li yıllara kadar Amerikan Biçimciliği adıyla varlığını sürdürür ancak kendisine yapılan yazınsal açıdan(çevre ve tarihten soyutlanma) ve politik –ideolojik(eserin anlamının tek ve okurdan bağımsızlığı) açıdan eleştirileri de yanından ayırmaz.

1.1. Hüseyin Cöntürk'te Yeni Eleştiri'nin Varlığı

Hüseyin Cöntürk'ün eserlerine baktığımızda metni esas alan, metni kendi çerçevesi içinde değerlendiren, metin dışı öğelere yer vermeyen Yeni Eleştiri kuramına bağlı T.S. Eliot, I.A. Richards, A.Warren, R. Wellek, A.C.Breadley ve C.Brooks gibi yazarların etkilerini görmekteyiz. Cöntürk, *Eleştirmeden Önce*'de eleştiri kuramını; *Çağının Şairi*'nde ise şiir kuramını ortaya koyar ki bu metne dayalı bir yaklaşımdır, *Günlerin Götürdüğü, Turgut Uyar, Behçet Necatigil, Edip Cansever ve Divan Şiiri Üstüne Denemeler* adlı eserlerinde ise kuramın uygulamasını yapar. Tıpkı Yeni Eleştiri kuramının belirlediği ölçütlere uyarak şiirde biçim, öz, şiir-müzik ilişkisi, şiir dili ve şiirde anlam ölçütleri unsurlarıyla eserlerini meydana getirir: "Bizce asıl önemli olan metindir. Onun çözümlenmesinde semantik, dilbilim ve gramerden, yaşamakta olduğumuz dilden, edebiyat yapıtlarından, kültürü yapan her şeyden yararlanırız. Yararlanabilirsek yazarın kişisel durumlarından da yararlanırız, ama bunlar çoğunlukla metne dönük olmadıklarından bizi ilgilendirmez." (Cöntürk, 2006/b s.66). Cöntürk, eleştiride bir boşluk olduğu düşüncesini taşır. Bu boşluğun da edebi metni bilimsel ve nesnel yaklaşımla değerlendirilerek giderilebileceğini ifade eder. Değerlendirme yapılırken eleştirmenin izlenim veya içgüdülerden değil; tamamen bilimsel ve nesnel ölçütlerden hareket etmesi gerektiğini savunur. Eleştirmenin metni bağımsız bir yapı şeklinde ele alması gerektiğini vurgular ve eleştiriyi bir sanat olarak görür.

Hüseyin Cöntürk, eleştiride Anglosakson yöntemini benimser. Yapıtı kendisiyle ve bazı kültürel verilerle birlikte kuşatma hedefindedir. Bunu yaparken bazı somut gerçeklere dayanır: "Cöntürk'e göre bir eleştirmenin edebiyat zevkinin olması gerekir ki, o da bilgiyle yaşayışla ve sezgiyle kazanılabilecek bir niteliktir. Beğeni gücü, tıpkı şiir yazma gücü gibidir. Ancak şiirin estetik ölçütlerin dışında çözümlenmesinin, anlam bilimsel ölçütlerin uygulanmasının gerekliliğini kuramsal yazılarında açıklayan eleştirmen; yeterli teknik bilgiye sahip olduğu için, edebî metni çözümleyen, değerlendiren ve değerlendirmeye uygun içselleştirmeyi gerçekleştiren eleştirmenin yapısını da kendisi kurmuştur" (Dumanlı ve Kadızade, 2011, s.192-193). Cöntürk'e göre, Türkiye'de üç ana eleştiri çizgisi vardır: 1) Ataç'ta kendini bulan izlenimci(kişisel,duygusal)eleştiri 2) Bezirci, Cöntürk çizgisindeki nesnel, bilimsel(Bines) eleştiri 3) Ussal eleştiri(Cöntürk girişimi). "Türk edebiyatında eleştiri tarihini dönemlere ayıran Cöntürk, ilk dönemi Nurullah Ataç'ın temsil ettiği "Öznel Eleştiri" dönemi kabul eder ve bu döneme "Ataç'çı Tutum" adını verir. Bu dönemde duygular ve şahsi izlenimler ön plandadır. Cöntürk ikinci dönemi, izlenimlerden çok düşünceye, kurama ve çözümlenmeye değer veren bir dönem olarak niteler. Bu dönemin en çok anılan isimlerinin kendisi ve Asım Bezirci olduğunu dile getirir. Cöntürk'ün işaret ettiği üçüncü dönem ise, Ocak 1966'da kendisinin çıkardığı Yordam (Aralık 1969'a kadar 26 sayı çıkmıştır) dergisi ile başlayan dönemdir. Bu döneme "Ulusal Eleştirme Yöntemi" adını veren eleştirmen, bu Ulusalci dönemde yazılan eleştirilerin çoğunun, okuyucudan çok "eleştirmen"e yönelik olduğunu dile getirir" (Fedai, 2017,s.61). Cöntürk, bu sınıflandırmaya ek olarak dördüncü bir kuşağı işaret eder. "Şu hikâyeci, şair iyi" demek yerine "şu şiir, şu hikâyeci iyidir" demek ve metni ortaya koymak gerekir. İşte bu düşünceyle bir dördüncü dönem oluşturulmaktadır (Cöntürk, 2006b: 24-30). Cöntürk'ün bahsettiği bu dönem, metin odaklı olup eleştiri, kişiye ve metne göre olmalıdır. Cöntürk, metne dayalı eleştiriye savunurken eski eleştiri tür ve yöntemlerini de eleştirir. Ona göre karşılaştırma, analiz ve bilimsel nesnellik eleştirmenin olmazsa olmazlarıdır. Bines dediği(Bilimsel-Nesnel)eleştiri türünde eleştiri yapabilmek için bazı kıstaslar vardır:

1. Sağlam bir bilim anlayışı içinde bilimlerden mümkün olduğu kadar faydalanmak.
2. Sağlam bir mantığa dayanmak.
3. Eleştirel konuları bir tekne de yağurmamaya dikkat ederek her bir işlem ve olayın hakkını vermeye çalışmak.
4. Yargılarımızın gerekçelerini hazırlamak.
5. Eleştirel kavram ve işlemleri okuyucuya aktarabilecek bir dil ve teknik kullanmak.
6. Eleştirmenin ne dereceye kadar ve hangi alanlarda nesnel olabileceği anlayışına varmak" tır (Cöntürk, 2006b s.500).

Cöntürk, dile getirdiği bu kıstaslarla edebî metin inceleme uygulamalarını gerçekleştirirken eleştiri kuramını değerlendirme düşüncelerinden de ödün vermemeye çalışır. Cöntürk'e göre eleştiri, ayrı bir sanat dalıdır. Cöntürk, eleştiriye şu şekilde tanımlar: "Edebiyata bağımlı olmakla beraber edebiyattan ayrı bir faaliyet koludur..." (Cöntürk, 2006b s.56). Yine bu tanıma ilaveten şu cümleleri de katar: "bir edebiyat yapıtının ne olduğunu bildirme ve değerini biçme diye kabul ediyoruz" (Cöntürk, 2006: 29)Tabii bu cümleler bizi, Cöntürk'ün eleştiriye algılama noktasında metne ne kadar değer verdiğine ve Yeni Eleştiri kuramının ana felsefesine götürür. "Cöntürk'ün eleştiri anlayışı, temelde iki esasa dayanır: İlki, eleştirmenin edebî metin üzerine kurulan bir üst dil oluşu; ikincisi ise, metnin anlamının metin dış ölçütlere değil metnin kendine dayanmasıdır ki bu da Yeni Eleştiri anlayışıyla örtüşür (Dumanlı ve Kadızade, 2011,s. 188-189). Cöntürk, Yeni Eleştiri kavramını benimseyip yaptığı değerlendirmeleri bu kapsamda ölçütlendirse de bu kuramı savunduğuna dair doğrudan bir açıklaması yoktur: "Aslında hiçbir yazısında "Yeni Eleştiri" akımına bağlı olduğunu veya bu anlayıştan etkilendiğini doğrudan doğruya ifade etmese de Cöntürk'ün eleştiri ölçütleriyle Yeni Eleştirmenin ölçütleri büyük ölçüde örtüşmektedir.

Ayrıca "Yeni Eleştiri"nin en önemli isimlerinden olan Eliot, Richards, Warren Beardsley başta olmak üzere Welles ve Wimsatt gibi sanatçıların düşüncelerinden etkilenmiş ve onları yazılarında anmış olması bu anlayışın izinden gittiğini göstermektedir" (Fedai, 2017,s.59). Cöntürk, eleştirinin nelerle ilgilenmesi gerektiğini, diğer bilimlerle nasıl bir ilişki kurması gerektiğini ve eleştirmenin rolünü açıklarken eleştiride olmazsa olmazın iş ayrıntısı olduğunu belirtir: " Biz, tutumca iş görürken sıçramayan bir eleştirmeden yanayız. Sıçramayan eleştirmede ilkin yapıtın özelliklerinin ne olduğunun ortaya konması gelir, sonra da bulunduğu anlaşılın özelliklerinin beğenilir cinsten olup olmadığına bakılarak yapıtın değerinin biçilmesi gelir.(...) Bu iki işi kimi zaman birlikte de yürütebilir. Ama birincisi yapılmadan ikincisine atlanmaz. Atlanırsa, bu, 'sorumluluk duygusu' zayıf olan bir eleştirme yazısı ile karşı karşıyayız demektir." (Cöntürk,2006,s.19)Böylelikle eleştirmenin iki görevi olduğunu bu görevlerin önemine de dikkat çeker. Cöntürk'ün bu yaklaşımlarla eleştiri alanına yaptığı en büyük katkısı eleştirinin bir edebi tür olmadığını göstermesidir.

2. Divan Şiirine Metinsel Eleştiri Yaklaşımı

Eleştiri, metin ve okur merkezli yaklaşımlar açısından modern ve geleneksel yaklaşım olmak üzere farklılıklar gösterir. Divan edebiyatının ismi, içeriği, etkilendiği diller, kullandığı mazmunlar ve hitap ettiği kitle hem edebiyat olarak eleştirilmesine hem de eleştirmenler tarafından uzun bir zaman ilgisiz bırakılmasına neden olur. Bu anlayış, zaman zaman divan şiirinin reddedine kadar da gider: "Araştırmacılar, Tanzimat döneminde eleştirinin merkezinde yeni edebiyatın inşasının ve Osmanlı divan şiirinin 'reddi'nin yer aldığı konusunda hemfikirdir" (Tuğcu, 2018, s.22).

Tanzimat dönemi gibi 40'lı yılların şiir hareketi olan Garip şiiri, kendinden önceki tüm şiir anlayışlarına karşı çıkarak divan şiirine muhalif olur. 1950'li yılların İkinci Yeni şiiri ile gelenekten faydalanma tartışmaları yoğunluk kazanır; ancak bu faydalanma örnekleri bile tepki alır. Nitekim İkinci Yeni şairlerinden Turgut Uyar'ın "Divan" (Uyar, 2000, s.123-180). adlı eseri yer yer olumlu eleştiriler alırken Asım Bezirci gibi dönemin önde gelen eleştirmenleri tarafından da olumsuz bir şekilde tenkit edilir. (Bezirci, 1996, 148-149). Zamanla yoğunlaşan bu tartışmalar, Divan Edebiyatı geleneğine karşı olanlar ve yanında olanlar olmak üzere iki tarafta toplanır: "Toplu bir şekilde baktığımızda Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatındaki divan şiiri tartışmalarında geleneğe farklı bakış açıları ile yaklaşan iki grubun olduğu görülür: 1.Geleneğe ve divan şiirlerinden şiirlerinde faydalanmaya bütünüyle karşı çıkanlar: Bu gruptaki isimler, gelenek kavramına daha çok ideolojik bir bakış açısı ile yaklaşarak, meseleyi gerici-ilericilik boyutuna çekmeye çalışmışlardır. Bu gruptaki bazı şairler, bazen bilinçli bazen de bilinçsiz bir şekilde, divan şiirinin cazibesine kapılmış ve divan şiiri unsurlarını şiirlerinde kullanmışlardır. Özellikle Cumhuriyetin ilk otuz yılı içerisinde divan şiirini bir bütün hâlinde tenkit eden bir nesil görürüz"(Tonga,2007,s.781). Divan edebiyatına dışarıdan da eleştiriler gelmiş ve Türk edebiyatında da Divan edebiyatı yaklaşımlarına önemli etkilerde bulunulmuştur. Bu eleştirmenlerin başında Elias Gibb gelir. Gibb, Türk edebiyatını çalışma alanı yapmış ve bu alanda ürünler veren bir bilim adamıdır; ancak bu eleştirilerini yaparken doğuda hiç bulunmadığı gerçeği de bir yerde durmaktadır. Gibb'in oryantalist bakış açısıyla yaklaştığı Divan şiiri eleştirileri Türk eleştirmenler tarafından onaylanmış Divan şiirinin İran Şiirinden beslendiği eleştirileri kabul görmüştür. Walter G. Andrews, *Şiirin Sesi, Toplumun şarkısı* adlı kitabında Divan edebiyatına karşı yapılan bazı söylemlerin asılsız ve yanlı olduğunu savunur ve bu söylemlerin günümüzde doğru kabul edildiğinin de altını çizer: "Bu alanın devleri konuştuğu zaman seslerinin yankıları yıllar boyu duyulmuş, başka sesleri beyhude ve gereksiz kılmıştır. Dahası, böylece dile getirilen yargıların birçoğu hem Türkiye'de hem Batı'da, politik kültürel ve ırkla ilgili bugün hala güçlü olan inançlardan beslenmiş, onlardan doğmuştur. Osmanlı kültürünün-artık tarihe karışmış bir kültürün- yorumlanışını sorgularken günümüzün kimi insanları için çok önemli öncülleri sorgulama

tehlikesi de baş gösterir. Osmanlı divan şiirinin yorumlanması, hep siyasal bir konu olmuştur ve bugün de öyledir. Divan şiirine ilişkin devraldığımız varsayımların birçoğunun politik niteliğini açıkça görüp kabul etmezsek, divan şiirinin anlamını ve işlevini yararlı bir şekilde 'anlama' yolunda ilerlediğimiz yanılmasından kurtulamayız" (Andrews, 2000, s.27-28). Divan şiiri isminden başlayıp konusuna hatta hitap ettiği kitleye kadar her yönüyle tartışılırken kısaca tartışmaya kaynaklık edecek bilgileri de bir daha hatırlamakta yarar var. Genelde Divan edebiyatına, özelde Divan şiirine ilk eleştiriye Namık Kemal yapmıştır diyebiliriz. Namık Kemal eski şiiri eleştirip daha toplumsal faydaya dayalı bir edebiyatı savunarak bireysel bir çıkış sergilemiştir, divan şiirine ilk sistemli eleştiriye ise Recaizade Mahmud Ekrem yapmıştır: "İlk tepki, tamamıyla Namık Kemal'in omuzlarında görünüyordu. Tepki olmaktan çıkıp bir sistem çevresinde gelişen eleştirideki önemli isimse Recaizade Mahmud Ekrem'dir" (Kahraman, 1996, s.29). Namık Kemal ile başlayıp Recaizade Mahmud ile sistemli bir şekilde eleştirilere maruz kalan Divan şiirinin, zümre edebiyatı olduğu milli değil taklit bir edebiyat olduğu, neredeyse tüm şiirlerde aynı kavram ve aynı anlamları bünyesinde bulunduran mazmunların kullanıldığı, monotonluğu, mahbupçuluğu, meyciliği ve kelime oyunlarını temele alması gibi dile getirilen sorunlar bu sistematik tartışmayı daha da derinleştirmiştir. Bu eleştirilerin yanı sıra gayr-i insaniciliği, dar bir kalıba hitabı ve kaside türünün yaygınlığından dolayı dalkavukluğu olumsuz eleştirilerin başında geliyordu. Nitekim bu sınıflandırmalarda metinsel olarak bir eleştiri anlayışına rastlamayan veya bu sınıflandırmaları olumlu olarak gören yaklaşımlar da mevcudiyetini korumaktadır. Olumlu eleştirilerin başında devrin şartlarının değerlendirmeye alınması gerektiği ile ilgilidir.

Divan edebiyatının bulunduğu dönemin şartlarına uyum sağlıyor olması aslında diğer edebiyatlar için de geçerli bir nitelemeye sahip olduğu sonucunu da doğurur. Nitekim edebiyat eserleri dönemlerini yansıtan belirtiler gösterir: "Divan Edebiyatı'nın yetiştiği böyle kendine özgü bir dünyası ve o kültür çevresinin kendi iç özelliklerinin yansımasıyla ortaya çıkan 'sanat telakkisi', kendi kavramlarının çağrıştırdığı anlamlarla düşünüldüğünde, tam uyum göstermektedir" (Kahraman, 1996, s.332). Divan Edebiyatı toplumu yansıması açısından da bir araştırmacı için iyi bir kaynaktır: "Divan Edebiyatı şairleri de yaşadıkları toplumdaki birçok izler taşıdıkları için, o günlerin araştırmasını yapan birisinin kaynakları arasında yer alabilmelidir" (Kahraman, 1996, s.333). "Her halde Lale devrini tarihten okumak, Nedim'in şiirlerini okumak kadar zevkli ve daha canlı değildir." (Aşkun, 1940, s.13). Divan Edebiyatı'na zümre edebiyatı olduğu ile ilgili eleştiriler yeri geldiğinde olumlu olarak da eleştiriler gelmiştir. Yani zümre edebiyatı olduğu için bir mektep olarak da nitelendirilmiş ve bu edebiyatın başka edebiyatlardan etkilenmediği varlığını uzun süre korumasının da problemlerini kendi içinde çözmesi olarak da değerlendirilmiştir. Divan Edebiyatı'na yönelik soyut ve tasavvufi bir öze sahip olduğu eleştirilerini bir kenara bıraktığımız zaman bu edebiyatı miras olarak gören kesimin genişliğiyle karşılaşırız; ancak tenkit alanında konular bir olsa da yaklaşımlar farklı olunca Divan şiirini metinsel olarak değerlendirmek bu tartışmaların sonunun gelmemesinden dolayı neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Bu noktada Cöntürk Divan şiirini metinsel olarak nesnel ölçütler çerçevesinde inceleyerek kendinden önceki sonraki çoğu meslektaşından ayrılmıştır. Özellikle 1960 yıllardan sonra metnin değeri arka plana atılmıştır bu durum Cöntürk'ün eleştirisinin önemini arttırmıştır: "Özellikle 1960'lı yıllardan sonra, ideolojik yaklaşım ve değerlendirmeyi ön plana geçiren tenkitçiler bir hayli çoğalmış, söz konusu zamanlarda sanat eserinin gerçek değerini ortaya çıkarmak yerine, daha çok övme veya yerme amacı güdülmüştür." (Gür, 2013, s.75).

Tanzimat'la birlikte Divan şiirinin konusuna, şekil özelliklerine, estetik algısına, diline ve hitap ettiği kitleye yönelik eleştiriler yapılmıştır. Gerek devlet yapısının değişimi gerek eski yeni çatışması, bu eleştirilerin sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır ve altı yüz yıllık bir geleneğe sahip olan bu edebiyatımızın eleştiri çevrelerinde yine yer edinmesi kaçınılmaz olmuştur. Doğu-Batı kavramları

kendini gelenekçi ve modern olarak eleştiri sahasında bulurken Divan şiiri bu sahada hak ettiği değeri göremez. "Aslında modern Türk edebiyatı oluşurken daha baştan beri şair ve yazarlar Divan şiirinin şiir sanatı bakımından büyüklüğünün farkındadır. Ancak edebiyata ve şiire sosyal bir işlev yüklenmesi, sanatçıların eskiyi dışlamayı yeni edebiyatta kendilerine yer bulmak için bir vasıta olarak kullanmaları, Divan Edebiyatı'nın nesnel değerlendirmesini daima engellemiştir" (Çakır, 2016, s.657). Cöntürk, Yeni Eleştiri yöntemiyle bu eseri bir araya getirerek Rus biçimcilerin metinsel eleştiri yöntemini uygulama fırsatı yakalamıştır. Cöntürk, *Divan Şiiri Üstüne Denemeler* kitabında beyitler aşık, sevgili ve rakip temelindeki "ilişkiler örgüsü" olarak sınıflandırılarak yani metin merkezli incelenmiştir. Divan şiirine metinsel yaklaşma konusunun edebiyatımızda kabul görmediği kesimleri de mevcuttur.² Bu noktada Cöntürk'ün : "Elimizde bulunan kaynaklardaki beyitlerden oranca kolay anlaşılabilirlerle ilgilendik. Seçmelerimiz onlardan yapıldı. Güç anlaşılır metinleri Türkçeden saymadık. Çeviri yapmayı işimizden saymadık" (Cöntürk, 2012, s.41) ,sözleri beyitleri ayıkladığı gerçekliğiyle Şentürk'ün eleştirisine katkı sağladığı söylenebilir. Hüseyin Cöntürk ve çevresi, edebiyat ortamının sürekli yorumlanabilmesi gerektiğini savunur; mevcut edebiyat ortamını ve uygulamalarını da bir kapanım olarak nitelendirir. Eser Gürson, Haluk Aker, Güven Turan gibi isimlerin oluşturduğu bu çevre, metin ağırlıklı yani metnin özerkliğine inanır: "Cöntürk ve çevresinin ortaya koyduğu eleştirin hem o döneminin hem de şimdinin edebiyat ortamına yaptığı en önemli katkılardan biri, eleştirin kavramsal dağarcığındaki indirgemelerin ve şiddetin nesnesi olan metinle ilişkinin birinciliğini vurgulamalarıdır. Edebiyat metnini bir toplumun projesinin, ahlak anlayışının, katılmış bir biçim ilkesinin nesnesi olarak gören eleştiri yaklaşımlarına getirilen itirazlar bu çevrenin mesaisinin önemli bir kısmını almıştır. Eser Gürsoy'un Mehmet Kaplan eleştirisi, Hüseyin Cöntürk'ün Suut Kemal Yetkin, Nurullah Ataç, Fethi Naci eleştirileri ile örnekleyebileceğimiz bu tutumda, milliyetçi, ahlakçı, toplumcu ya da izlenimci eleştirilerde milli bilinç, ahlaki tutum, toplumcu duyarlılık ya da öznelik adına edebiyat metninin nasıl kurban edildiği başarıyla gösterilir" (Altuğ, 2006, s.83).

Cöntürk, eleştiride nesnelikliğin metin üzerinde uygulamaya çalışırken aslında öznelikliğin tamamen de reddetmez: "...yapıtın niteliklerini ortaya koyduktan başka, bu niteliklerden hangilerini iyi hangilerini kötü bulduğumuzu da açıklamaya yani değer ölçülerimizi de belirtmeye çalışmalıyız." (Cöntürk 2006, s.36). Ancak öznel yargıları en aza indirmeyi ve bilimsel teknikleri kullanmayı ön planda tutmanın önemini de yine belirtmeden edemez. *Divan Şiiri Üstüne Denemeler* eserinde Divan Edebiyatı'na yaklaşımın belirlenmesinde bilimsel anlamda akademisyenlerin görüşlerinin önemini vurgularken, bazı akademisyenlerin de yer yer yaptıkları genellemeler yüzünden hataya düştüklerine de dikkat çeker: "Akademisyenler beyitler arasında gezerken çoğunlukla genellemeye kayma eğiliminde olduklarından ayrıntıya inmezler, istisnalarla karşılaşınca geçiştirirler" (Cöntürk, 2012, s.41). Bu noktada "Divan Şiiri Üstüne Denemeler" kitabında Cöntürk bu ayrıntılara inmiş beyitlerde geçen rakip, sevgili ve âşık kavramlarını nitelikli bir şekilde incelemiştir. Bölüm bölüm olarak yaptığı sınıflandırmalarda öncelikle kavramlar üzerinde tanımlamalar yaparak örneklendirmeler ile bu tanımlamaları güçlendirmektedir.

² Mesela Atilla Şentürk, Batılı kuramlarla divan şiiri çözümlemelerine bütünüyle karşı çıkan araştırmacılarıdır. "Batılı ve modern kuramlarla eski metinlere yaklaşıma çalışmak, zaten anlaşılmasında zorluk çekilen bu metinleri iyice içinden çıkılmaz hale getirmekten başka bir işe yaramaz... zaten oldukça zor ve girift olan bu konular ilgisiz bir takım kuramlarla içinden çıkılmaz ve hiç anlaşılmaz hale getirmeyi doğru bulmuyorum" Şentürk bu tür bir çözümlemeyi şimdilik bir lüks olarak görmektedir. Bkz: Ahmet Atilla Şentürk'le yapılan söyleşi, söyleşiyi yapan Nilay Özer, *Yasakmeyve Dergisi*, Ocak-Şubat 2005, S. 12, s. 50,51. Şentürk, bu söyleşisinde Walter Andrews'ın divan şiirini modern kuramlarla okumak gerektiği görüşünü de eleştirmekte ve yabancıların bu metinlere nüfuzuna pek de inanmadığını söylemektedir. Andrews'ın bu konudaki görüşleri için *Yasakmeyve* dergisinin 11. sayısı olan *Divan Şiiri* özel sayısına ve Walter Andrews, "Osmanlı Gazel Estetiğine Yeni Bir Bakış", *Kaşgar Dergisi*, Haziran 1998, c. 4, adlı makalesine, ayrıca Andrews'ın benzer görüşleri ve bu konudaki daha geniş değerlendirmeleri için ayrıca şu esere bakılabilir: Walter G. Andrews, *Şiirin Sesi*, *Toplumun Şarkısı*, (Çev: Tansel Güney), İletişim Yay., İstanbul, 2000

"Divan Şiirinde Rakip" bölümünde üçlü ilişkinin ikilide odaklanışına değinerek, şu cümlelerle rakibi tanımlamaktadır:

"Âşıkla rakip, yapıları gereği, birbirini kötüler, hemen her zaman çatışma halindedir. Rakibin söylem açısından girdisi çıktısı şöyledir:

-Rakip sözcüğü, incelememizdeki kullanılışıyla bir terimdir. Birkaç anlamı(kavramı) içerir.

-Bu kavramlar başka sözcükler de terimleşerek, tıpatıp deyimleyebilir.

-Bazı sözcükler, kendi ana anlamını korurken, bağlama göre, rakip anlamını da yüklenebilir" (Cöntürk, 2012,s.55).

Rakip kavramını tanımladıktan sonra da beyit üzerine metinsel incelemesini devam ettirir. Böylelikle objektif eleştiriyi odağa oturtur:

Havf eder sanma makallerde Necatiden rakib

Padişahım bellidir kim seg gedadan korkmaz

(Necati,284)

"Bu beyitte Necati, kendisine şöyle diyor: 'Rakip senden korkuyor sanma, köpek fakirden korkmaz ki.' Rakibi küçültürken, olayı sorun yapmadığını belirterek kendini avutuyor" (Cöntürk,2012,s.57-58).

"Divan Şiirinde İt" başlıklı bölümde sevgili, âşık ve rakip üçlemesine katılan 'İt' ögesine dikkat çeker. Çoğu kez 'seg' adını alan bu ögenin kahraman olarak görüldüğü beyitleri saptamaya çalışmıştır. Bu noktada; kahramanları, kimlikleri, ilişkileri(sevgili-it ilişkisi, rakip-sevgili ilişkisi, rakip-it ilişkisi) irdeleyen beyitlere yer verir:

Gel e Şeyhiyi esirge ki esir oldu sana

Girmeğim yok eşğin oldu mekânım bilesin

(Şeyhi,236)

"Şeyhi, sevgilisine, sana esir oldum, beni esirge, gidecek yerim yok, eşğin mekânım olacak, haberin olsun, diyor" (Cöntürk,2012,s.289). Cöntürk, " Divan Beyitlerinde Sevgiliyi Elde Etme Yolları"nı açıklarken beyitlerde geçen sevgiliye erişme, ulaşma, ele geçirme, tavlama, tanışma yollarının nasıl olduğunu beyitler üzerinden kanıtlamaya çalışır:

Kuyunda etmedikçe tahammül gedahğa

Kimdir aceb vesile bulan aşinalğa

(Nabi,1036)

"Âşık sevgiliyi görmek ve kendini göstermek için sevgilinin sokağında dilencilik yapar. Ona rastlarını diye mahalleyi de dolaşır. Sevgiliden bir iltifat görmek amacındadır. Sevgilinin güvenini kazanırsa ona itlik yapma şansı da doğabilir" (Cöntürk,2012,s.341). Divan şiirlerinde kimlik ve kişilik kavramları beyitlerinde önünde olanaksız gibidir. Söz güzelliğine bakılır şiirde ortaya çıkan kişiliğe pek önem verilmez. Beyitlerin sonlarındaki isimlerden ya da beyitler içindeki kişilik/kimlik veya iki kişilik/iki kimlik vurgusuna yine beyitler üzerinden örneklemelerle varır:

Ol yar ile ettiklerimiz cünbüşü تنها

Vallahi demem sana Halima kasemim var

(Halim/Kurnaz-Çeltik,290)

"O sevgili ile başbaşa yaptığımız eğlenceleri, vallahi sana söylemem Halim! Çünkü yeminliyim"(Cöntürk,2012,s.505) sözleriyle Cöntürk, şair grubunun dışında ise beyitte iki ayrı kimlik olduğunu savunmaktadır. Çözümlemelerini yaparken "Divan Şiirinde 'Metin' İzleği" bölümünde bu konuya dikkat çekmekle beraber Divan metinlerine beyitlerden bakışı bizlere sunmaktadır:

Nüsha-i aşkın gönül şerh-i mezayasın bilir

Harf harf esrar-ı tesir ü tevellasın bilir

(Hersekli Arif Hikmet/Özgül I,157)

"Şair burada metin yerine nüsha sözcüğünü kullanmış. Aynı işi evrak, evrak, mecmua, divan, kitap gibi sözcüklerin de gördüğünü biliyoruz. 'Gönül aşk metinlerini şerh etmenin meziyetlerini bilir. Harf harf şerh ettikçe Allah'ın dostça yaklaşarak, içe işleyerek sırlarını verdiğini bilir" (Cöntürk,2012,s.548).

Divan şairleri beyitlerinin birçoğunda kullandıkları 'aşk' olgusuna arada akli ya da aşk akıl çatışmasını da eklemektedirler. Cöntürk, aşkla akıl arasındaki ilişkileri konu edinen beyitlere "Aşkla Akıl Çatışması" bölümünde yer verir:

Akl manidir safa-yı aşka mest-i şevk olup

Sen dağıtsan zülfü ben akli perişan eylesem

(Ruhi,853)

"Ruhi: 'Aşkın mutluluğuna akıl engeldir. Sen şevkten mest olup saçlarını dağıtsan, ben de akli perişan etsem!'" (Cöntürk,2012,s.573).

Aşk sevgili, rakip ve aşık sevgilisi arasında gidip gelirken sevgiliyi her zaman öven, onun her cefasını baş tacı eden aşıkların yanı sıra sevgiliye karşı gelen aşıklar da vardır ve bu durumu Cöntürk "Sevgiliye Karşı gelen Aşıklar" bölümünde beyitler üzerinde örneklendirir:

Cevr eyleme meded bana ey na-huda teres

Mahşerde Hak sana bu benim zilletim sorar

(Esrar Dede,388)

"Esrar Dede, sevgiliye Allahsız teres diyerek hakaret ediyor ve ekliyor: Tanrı sana mahşerde bu horlanmış durumumu sorar" (Cöntürk,2012,s.591).

Sevgiliye karşı gelen aşıklar olduğu gibi, visal,vuslat, vasl istemeyen aşıklar da vardır bu durumu işleyen beyitler de:

Taliimde bu gönül her kime kim mayıl olur

Göremez bir gün onun mah-ı cemalin yıl olur

(Hayali,105)

"Hayali yıl geçiyor da sevgiliyi göremiyor, çünkü platonik yaradılışlıdır. Sevgiliden uzakta kalabiliyor. Ama suçu talihine veriyor" (Cöntürk,2012,s.606).

Cöntürk, beyit sınıflandırmalarını yaparken aşık olan kişinin kendini ve sevgiliyi övdüğü beyitleri 'ikili övgü kapsamında değerlendirip "Aşık Sevgiliyi ve Kendini Övüyor" bölümünde örneklendirerek bu yaklaşımı sergileyen beyitlere örnekler verir:

Dünyada cemalin gibi gülzar ele girmez
Gönlüm gibi bülbül ona ey yar ele girmez

(Şahi,127)

"Dünyada yüzün gibi bir gül bahçesi ele geçmez. Ey sevgili! O bahçeye gönlüm gibi bir bülbül de bulunmaz" (Cöntürk,2012,s.625).

"Divan Şiiri üstüne Denemelr" kitabının son bölümünde Cöntürk, Divan şiirinde sürekli güzeli öven şairden bahseder genelde sevgiliyle ters düşmeyen aşğın ters düşünce güzelliğiyle böbürlenene güzeli eleştiren beyitlerine yer verir ve bu bölümü de "Güzelliğine Böbürlenme" bölümünde sınıflandırır:

Hazer mağrur-ı hüsn olma hazer ey şuh-ı pür-nahvet
Ki hengam-ı seher te'sir-i ah-ı ateşin vardır

(İzzet Ali Paşa,184)

"Ey fazla kibirli güzel! Sakın güzelliğine böbürlenme. Ateşli ah çekmelerinin sabahları etkisi olur ha!" (Cöntürk,2012,s.638).

Cöntürk, sınıflandırmalar yoluyla yapmış olduğu metin çözümlemelerinde farklı beyit ve farklı şairleri kaleme alarak bu şairlerin beyitlerini belirlediği izlekler çerçevesinde incelemiş ve yorumlarına yer vermeden olduğu gibi kanıtlama peşine düşmüştür.

Cöntürk, eleştirilerinde tıpkı Warren, Richards veya Brooks da olduğu gibi eserin ait olduğu dönemle ilgilenmez ya da şairin dönemle ilişkisini kurcalamaz yani metin üzerinden bir sonuca ulaşmaya çalışır. Yapmış olduğu şair incelemelerinde de ait oldukları toplulukları baz almaz ve topluluğun ilkeleriyle şairleri değerlendirmeye çalışmaz. Nitekim Divan beyitlerini incelerken de bunu belirtmekten geri durmaz: "Divan çalışmamız, şairler üzerinde odaklanmıyor. Tersine şiir-merkezdir. Şöyle de diyebiliriz, beyitler şaire bakıp, şaire göre seçilmemiştir. O kadar ki çalışmamızdaki örneklerden şairlerin adı silinse bile uyguladığımız yöntem etkilenmeyecektir. Başka bir deyişle çalışmamız şair-sızmadır." (Cöntürk,2012,s.38) Bu çalışmada söz konusu gazeller seçilirken elde bulunan kaynaklardan alıntılar yapılmış; beyitler ilişki ve davranışlar bazında tespit edilmiştir. Cöntürk, eleştirilerde kullandığı bilimsel metotla nesnellik kavramını birleştirip Bines(Bilimsel-Nesnellik) kavramını savunmuş, bu noktada Nurullah Ataç 'ın "Öznel Eleştiri" ve Suut Kemal Yetkin'in savunduğu "Sanatsal Eleştiri" anlayışlarına karşı çıkmıştır. Nitekim Divan Edebiyatı üzerine yapılan eleştirilerden uzak kalarak Divan şiirini şairleri başta olmak üzere ne dili ne dönemi ne hitap ettiği kesimi yaptığı eleştiri yöntemine dâhil etmemiştir. Divan şiiri üzerindeki bitmek bilmeyen tartışmalara Öznel ya da Sanatsal eleştiri yöntemlerini de dahil ederek bu geleneğin kendisinden de bir darbe almasına izin vermemiştir. Cöntürk, eleştiri kavramı üzerine yaptığı tüm çalışmalarında geleceğe bir katkı sağlamanın yanında yeni nesil edebiyatçılara da rehberlik etmeyi şiar edinmiştir. Öznel eleştiri yaklaşımıyla Divan şiirine yaklaşımda metni baz almak neredeyse imkansızdır çünkü öznel eleştiride ele alınan ölçütlerle eser seçimi bazı metinlere haksızlık edilecektir. Cöntürk, Öznel eleştiriye karşı olsa da bu eleştiri yaklaşımını yok etme gayesi taşımaz; çünkü ona göre öznellik, edebiyatın oluşumundaki mihenk taşlarındandır: " Bines, öznel eleştiriye azaltmaya çalışır. Lakin bunu yok etmek olarak algılamak da yanlıştır. Çünkü "öznellik" olmaksızın bir edebiyat olamaz (Cöntürk, 2006b: 69). Bu cümlelerle öznelliğin kavranma noktasındaki eksikliklere değinirken bir diğer eksikliği de çağdaşlığın kavranışında görür: "Yine Cöntürk'e göre, Bines'in ikinci sıkıntısı çağdaşlıktır. Çağdaş olmak, sadece çağın eserlerine yer vermek ve onları okumak, okutmakla olmaz. Yahya Kemal ile anılan bir çağdaş esere, Yahya Kemal'in eserine bakıldığı gibi bakılarak çağdaşlaşmaz.

Çağdaşlık, bakış ile gelir. Eleştirmen okuyucusuna yeni bir bakış açısı buldurmalıdır. "Nasıl çağdaşlaşacağız?" sorusuna ise, Cöntürk, "hayal gücü" cevabını verir. Hayal gücü özneliğin damgasını taşır. Anlamlar, yorumlar çoğaldıkça hem eleştirmeci, hem okuyucu, hem de yapıt değerine değer katar. Eleştirmeci, eleştirisinde diğer eleştirmenlerin özneliğini gördükçe sapkınlıktan ve kapristen uzaklaşacaktır." (Fedai,2017,s.62) Cöntürk, Divan şiirine de çağdaş yöntemlerle yönelerek mazmun, izlek(tema) ve tip gibi kavramlar üzerinden metin tahlili yapmıştır. Genç şairlere rehberlik yapmaktaki amacı da budur. Yani çağdaş -her ne kadar sözlü olarak dile getirmese de- yani Yeni Eleştiri yöntemiyle dönem, şair veya okuru bir tarafa bırakmak şartıyla metin tahlili yaptırıp eserin gerçek değerini belirlemeye yönelmektir. Beyitleri incelerken anlaşılmayan bazı terimleri açıklamaktan geri kalmayarak okurun daha iyi anlaması için yaptığı bu ayrıntının nesnel eleştiriye katkı sağlayacağını şu cümlelerle anlatır: "Bir eleştirmecinin yazdığı yazı okurlarca anlaşılmalı ve anlaşılın şey eleştirmecinin demek istediği şey olmalıdır. Öyle olmazsa sanatçı ile okuyucu arasında sağlam bir bağ kurulmasını beklemek boşuna olur. Bizim gördüğümüze göre, birçok eleştirme yazıları, değil orta derece bir okurca, eleştirmecilerin kendilerince bile anlaşılamayacak durumdadırlar. Bu, (...)eleştirel kavramlara karşı kullandığımız kelime ve terimlerde bir birlik kuramayışımızdan ileri gelmektedir, düşüncesindeyiz. Aramızda terim birliğinin kurulmasına çalışılması, bundan ötürü, her birimizin ödevi olmalıdır. Ortak bir terim dilinin kurulabilmesi ise ancak terimlerin veya özel kelimelerin deyimlediği kavramların iyice bilinmesiyle mümkün olabilir." (Cöntürk, 2006a: 419-420).

Cöntürk'e göre gerçek şiirin bir tekniği, bir yolu olmalıdır. Her önüne gelen şiir yazmamalıdır. Böylelikle şiirlerden yığınlar oluşmaz. Ayrıca şiiri yazan şairin dünya görüşünden ziyade özel bir dünyası olması gerektiğine inanır. Divan şiirlerini metinsel olarak değerlendirirken bu kriterleri göz ardı etmez. Beyit seçiminde elindeki kaynaklardan faydalanırken beyitleri değiştirmeye çalışmaz yani güzel-çirkin diye nitelendirmez zaten beyitleri kişiler arası ilişkiler üzerinden değerlendirir: "Aktardığımız beyitlerde güzel/çirkin ayrımı yapmadık. Amacımız beyit aracılığıyla ilişkileri ortaya çıkarmaktır." (Cöntürk,2012,s.42). Cöntürk, beyitler üzerinde çalışırken yer yer Divan Edebiyatı'na yapılan eleştirilere de cevap verir nitelikte notlar almıştır. "Divan şiiri gerçeklerle yaşamla pek ilgili değildir, denildiği çoktur. İncelememiz, ele aldığı konu içinde, kahramanlar arasındaki ilişkileri yakından, ayrıntılarıyla ortaya koymaya çalışmıştır. Bir amacımız kullanacağımız örneklerin zamanındaki yaşamı 'ne kadar/nasıl yansıtıyor' sorusuna yanıt vermeği kolaylaştırmaktır." (Cöntürk,2012,S.45) Ayrıca objektiflik adına beyitleri seçerken tarihsel, mitolojik ve dinsel beyitlerden seçmemeye çalışmıştır. Kısacası oluşturduğu metinleri döneminin bakışıyla açıklamaya çalışmış, beyitlerin yazıldığı tarihsel ve toplumsal bağlamla ilgilenmemiştir. Cöntürk, bu yöntemle Divan Edebiyatı'na yapılan eleştirileri ve bu edebiyat üzerindeki tartışmaları kendi eleştiri anlayışıyla farklı bir pencereden bakmayı amaçlamıştır. Bu yöntemle Cöntürk, gerek okura dönük eleştiri gerek yazara dönük eleştiri veya gerekse döneme dönük eleştiri kavramlarına ve bu kavramlar üzerinden eleştiri yapan eleştirmenlerden farkını ortaya çıkarmıştır.

Sonuç

Hüseyin Cöntürk, geçmişle şimdiki arasında şiir ve şair anlayışının sistemli bir bilimsellik içinde bir bütün anlayışını olduğunu savunan metin eksenli eleştiriler yapan ancak 1960'lı yıllardan sonra kendini edebiyattan çekip daha çok genç yazarlarla bir araya gelerek onlara metin tahlilleri yapan eleştirmenlerimizdendir. Eleştiri kuramlarını açıklar sonra da bu kuramları uygular. Bu özelliğiyle diğer çağdaşlarından ayrılır. Nitekim Divan beyitleri üzerinde de uygulama yaparak bu kuramları gerçekleştirmeye çalışır. Nesnel-bilimsel eleştirinin temsilcisi olan Cöntürk, yazdıklarının okurlarca anlaşılması için verdiği uğraşla gerek okur üzerinde gerek özellikle genç şairler üzerinde etki bırakır.

Ortak bir eleştiri dili oluşturmaya çalışan eleştirmen, kullandığı yöntemleri, uyguladığı kuralları da açıklayarak eleştiri dünyasında birçok çalışmaya imza atar. Çalışmamızdaki asıl amaç, Divan Edebiyatı'na yapılan eleştirilere Cöntürk'ün gözünden bakmaktır. Böylelikle Cöntürk, sayesinde Divan şiirinin metinsel olarak incelenmesiyle Türk Edebiyatı'na olan katkısı ortaya çıkacaktır. Cöntürk, edebi eserin karakteristik özelliklerinden faydalanmayı Divan beyitlerinde de kullanarak beyitler üzerinden kahramanların ilişkilerini sınıflandırmış 'aşık-sevgili-rakip' gibi kavramlar üzerinden 'ilişkiler örgüsü'nü oluşturmaya çalışır. Bunu yaparken şairleri bertaraf ettiği gibi bu şiirleri üreten sosyal koşullar ve kültür tabanını da göz ardı eder. Nesnel-bilimsel eleştiri anlayışı ile Divan Şiiri'ni metinsel inceleyen Cöntürk, belirttiği kuramları uygulama yönündeki örneğini de bir kez daha göstererek çağdaşları tarafından Divan Edebiyatı'na yapılan suçlamalara ya da savunmalara farklı bir yaklaşım getirir.

Kaynakça

- Altuğ, Fatih (2006). 1960'larda Cöntürk ve Çevresinin Edebiyat Eleştirisinde Devinim ve Deneyim, Üç Nokta Dergisi, Yıl:5, Sayı:6, Temmuz-Eylül.
- Andrews, W. (2000). *G.Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı*. Çev. Tansel Güney. İstanbul: İletişim.
- Benk, Adnan (2002). *Eleştiri Yazıları IV-Okuyorum Öyleyse Varım*. İstanbul: Doğan.
- Cöntürk, Hüseyin, *Eleştirmeden Önce*, Kültür Matbaası, Ankara, 1958.
- Cöntürk, Hüseyin; Turgut Uyar, Asım Bezirci/Edip Cansever, de yayınevi, 1961.
- Cöntürk, Hüseyin (2006). *Çağının Eleştirisi*. c. 1, İstanbul: YKY.
- Cöntürk, Hüseyin (2006b). *Çağının Eleştirisi*. c. 2, İstanbul: YKY.
- Cöntürk, Hüseyin (2012). *Divan şiiri Üstüne Denemeler* (Yayıma hazırlayan: Haluk Aker). İstanbul: Yapı Kredi.
- Çakır, Mümine (2016). 1980 Sonrası Türk Şiirinde Divan Şiiri Nazım Şekillerinin Kullanımına Dair, Çankırı Karatekin Üniversitesi SBE Dergisi 7(1): 653-684
- Fedai, Özlem (2017). Hüseyin Cöntürk'ün Eleştiri, Edebiyat ve Dil Hakkındaki Görüşleri Üzerine Bir İnceleme. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 10 Sayı: 51, Ağustos.
- Gür, Adil (2013). *Türk Tenkit Tarihi Ders Notları*. Konya: Palet.
- J.C.Carlaui & J.C.Fillox (1985). *Edebi Eleştiri* (çev. Ayşe Hümevra Çakmaklı). Ankara: Feryal.
- Kahraman, Mehmet (1996). *Divan Edebiyatı üzerine Tartışmalar*. İstanbul: Beyan.
- Kadıızade, Esmâ Dumanlı (2011). Hüseyin Cöntürk ve Yeni Eleştiri. 29, Bahar.
- Moran, Berna (2002). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: İletişim.
- Tuğcu, Emine (2018). *Osmanlı'nın Son Döneminde Şiir Eleştirisi*. İstanbul: İletişim.
- Tonga, N. (2007). "Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Divân Şiiri Tartışmaları ve Gelenekten Faydalanma", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 2/4
- Wellek, Rene (1979). *Türk Dili Dergisi, Biçembilgisi, Şiir Sanatı ve Eleştiri*, Sayı:339 s.338)
- Wellek, R & Warren A. (2005). *Edebiyat Teorisi* (çev.Ö.F:Huyugüzel), İzmir: Akademi.